
Studije

Izvorni znanstveni članak
341.211
321.011

Teritorijalna suverenost države*

VLADIMIR-ĐURO DEGAN**

Sažetak

Izlažu se različiti dijelovi državnog područja na kopnu, moru i u zračnom prostoru. Pojam teritorijalne suverenosti (vrhovništva) država raspravlja se u okviru načela njegove punoće i njegove isključivosti, uz brojne izuzetke i ograde koje nameću pravila općega međunarodnog prava ili ugovorne obveze država. Slijedi izlaganje o međudržavnim služnostima. Izlažu se tzv. prirodne i umjetne granice država, načelo *uti possidetis*, postupak utvrđivanja granica, te pravni domašaj ugovora o granicama.

Državni teritorij (područje) bitan je kriterij za nastanak države i bitan element njezina postojanja. Ne može biti države bez teritorija i bez stanovništva podvrgnutih organiziranoj političkoj vlasti koja tu državu čini suverenom. Inače, državni teritorij ne mora biti velik. On po opsegu može biti vrlo malen, kao što je to slučaj s Državom Vatikanskoga grada, Kneževinom Monaco, Republikom San Marino, Kneževinom Liechtenstein ili otočnom državom Nauru u jugozapadnom Pacifiku.

Prostor državnoga područja

Državno područje obuhvaća kopnene prostore u državnim granicama, uključivši rijeke i jezera, te otoke. Područje obalne države obuhvaća još i njezine unutrašnje morske vode, arhipelaške vode tzv. oceanskih arhipelaških država, te njezino teritorijalno more.

*Ova rasprava namijenjena je ponajprije studentima, ali po svojoj tematici može biti zanimljiva i ostalim čitateljima koji se zanimaju za međunarodna pitanja.

**Redoviti profesor Pravnoga fakulteta u Rijeci. Upravitelj Jadranskog zavoda HAZU u Zagrebu.

Državno područje nije dvodimenzionalni prostor i ne obuhvaća samo “površinu” kopna i mora. Ono obuhvaća i podzemlje, uključujući podzemlje morskoga dna, kao i zračni prostor iznad cjelokupnoga kopnenog i morskog područja države.

Svi ti dijelovi državnog područja ne mogu se označiti “državnim teritorijem”. Zračni prostor je prije prostor negoli “teritorij” u doslovnom smislu te riječi. Uz to, morski i zračni prostori su akcesoriji kopna. Oni ne mogu biti za sebe predmetom stjecanja i otuđenja ako se ne stekne i ne otuđi odgovarajući prostor kopna.

Suverenost države ne očituje se sasvim jednako na njezinu kopnenom, morskom i u zračnom prostoru. Ovdje će se raspravljati o očitovanju te suverenosti ponajprije na kopnenom području države.

Geografski položaj država može biti veoma raznolik. Sve se države najprije mogu grubo podijeliti na one obalne i neobalne (bez morske obale). Ali i neobalne države imaju pravo pristupa moru preko luka susjednih država. Njihovi su brodovi na otvorenom moru, ali i u stranim lukama, izjednačeni sa svim drugim brodovima.

Neke obalne države sastoje se isključivo od otočja i arhipelaga. To su, između ostalih, Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska, Japan, Novi Zeland i brojne druge, uz tzv. oceanske arhipelaške države, od kojih su najznačajnije Indonezija i Filipini. Neke obalne države imaju u produžetku svoga kopnenog teritorija otočne arhipelage poput Hrvatske ili Grčke, ili veoma udaljena otočja poput Havaja (jedne od saveznih država Sjedinjenih Država) ili otočja Galapagos na Pacifiku koje pripada Ekvadoru.

Neke su neobalne države potpuno okružene područjem samo jedne susjedne države i čine “enklavu” u njezinu području. To su Država Vatikan, skoga grada, San Marino i Lesoto.

Ali, niti samo kopneno područje svake od država ne čini cjelinu. Savezna država Aljaska odvojena je od ostatka Sjedinjenih Država područjem Kanade. Kalinjingradska oblast odvojena je od ostatka Ruske Federacije područjem Latvije, Litve i Bjelorusije. I južni dio Hrvatske odvojen je od njezina ostatka Neumom koji čini izlaz Bosne i Hercegovine na more. Nakoć je i Istočni Pakistan bio odvojen od Zapadnoga Pakistana prostorom Indijske unije, sve dok u 1971. nije proglasio neovisnost pod imenom Bangladeš.

Nekoć su bili brojniji primjeri država koje su imale malene dijelove svoga područja potpuno okružene područjem susjedne države (enklave).

U svim navedenim slučajevima odnosne države moraju urediti pitanja prolaska i ostala pitanja susjedstva.

Neki pisci skloni fikcijama u pravu, smatraju dijelovima državnoga područja i pojedine objekte koji se nalaze izvan državnih granica. Time se dolazi do fikcije da područje države čine i zgrade njezinih diplomatskih

misija u inozemstvu, ali i njezini brodovi i zrakoplovi kad se nalaze u plovidbi ili prelijetu nad otvorenim morem. Ispravnije je smatrati da ti objekti potpadaju pod vlast države u pitanju, a ne da čine njezino državno područje.

Osim prostora otvorenog mora i Međunarodne zone morskoga dna i podzemlja, gotovo svi ostali prostori na našoj planeti podijeljeni su na područja suverenih država. Uz to, u svojim prostorima vanjskoga morskog pojasa, te epikontinentškoga i gospodarskog pojasa, obalna država ne uživa potpunu suverenost, nego ima neka prava nadzora, “suverena prava” i jurisdikciju. Stoga za razliku od unutrašnjih voda i teritorijalnog mora, to nisu dijelovi područja odnosnih obalnih država.

U prošlosti je bilo više izuzetaka kad su na nekom području vlast vršile dvije države (koimperij ili kondominij).

Od značajnijih takvih primjera mogu se navesti kondominij Egipta i Britanije nad Sudanom (1898.—1955.), ili kondominij Britanije i Francuske nad Novim Hebridima (1914.—1980.) koji su danas neovisna država pod imenom Vanuatu. Od slučajeva koji su se do danas održali, to su otoci na Pacifiku Canton i Edenbury, važni za zračni promet, nad kojima od 1939. “zajedničku kontrolu” vrše Britanija i Sjedinjene Države.

Sadržaj teritorijalne suverenosti države

Državno područje je prostor na kojemu država vrši svoju vrhovnu vlast i do granica kojega ta vlast dopire. Ono je objekt međunarodnog prava, jer po tome pravu svaka država uživa tzv. teritorijalnu suverenost (teritorijalno vrhovništvo). Pod teritorijalnom suverenošću države može se smatrati skup nadležnosti koje ona uz pomoć svojih organa vrši na svojem državnom području.

U arbitražnoj presudi iz 1928. u parnici *Otok Palmas* (Nizozemska/Sjedinjene Države), arbitar Max Huber istaknuo je: “Suverenost u odnosima između država znači neovisnost. Neovisnost u odnosu prema nekom dijelu globusa jest pravo vršenja funkcija države na tome prostoru uz isključenje bilo koje druge države. Razvitak unutarnje organizacije država u nekoliko posljednjih stoljeća i kao posljedica toga razvitak međunarodnog prava, ustanovili su to načelo isključive nadležnosti države prema njezinom vlastitom području, na način da je ono postalo polazište za rješavanje većine pitanja koja se tiču međunarodnih odnosa...”¹

Uz znatne rezerve i brojne izuzetke može se, dakle, zaključiti da svaka država na svojem državnom području uživa punoću (sveobuhvatnost) i isključivost svoje vlasti. Punoća i isključivost te vlasti ograničene su nekim

¹*Reports of International Arbitral Awards*, vol. II, str. 838.

pravilima općega međunarodnog prava. Temeljno je pravilo da tu vlast niti jedna država ne smije vršiti na svojem području na uštrb punoće i isključivosti vlasti koju bilo koja druga država uživa na svome državnom području. Osim toga, države se i putem ugovora mogu odreći od uživanja nekih od svojih prava, ili ih ograničiti, glede svojega državnog područja.

Arbitražni tribunal u presudi iz 1957. u parnici *Jezero Lanoux* (Francuska/Španjolska), istaknuo je: “Teritorijalna suverenost očituje se kao pretpostavka. Ona mora uzmaknuti pred svim međunarodnim obvezama bilo koji im je izvor, ali ona uzmiče samo pred njima.”²

Međunarodni sud u presudi iz 1949. o *Krfskom tjesnacu* (Britanija/Albanija), upozorio je na “...obvezu svih država da svjesno ne dopuste korištenje svoga teritorija za čine suprotne pravima drugih država”.³ U istoj presudi istaknuo je da: “...Između neovisnih država, poštivanje teritorijalne suverenosti jest jedna od bitnih osnova međunarodnih odnosa...” (str. 35).

Makar se one isprepleću, pokušat ćemo posebno izložiti značajke punoće, te potom značajke isključivosti državne vlasti.

(a) *Punoća vlasti koju država uživa u okviru svoje teritorijalne suverenosti.* Na svojem području država vrši sve funkcije državne vlasti. Na njemu se primjenjuje njezin ustavni poredak sa svim njegovim naknadnim izmjenama. Za to područje država donosi zakone i druge propise, organizira svoju upravnu, sudbenu i lokalnu vlast.

Glede vršenja funkcija državne vlasti, državni teritorij ima ulogu pretpostavke. Osim ako se dokaže suprotno, pretpostavlja se da je svaki državni akt namijenjen da djeluje na području te države pravno valjan.

Iako je ta državna vlast diskreciona, ona nije arbitrarna i ne smije se zloupotrebljavati. Država, dakle, smije slobodno donositi svoje zakone, ali time ne smije škoditi međunarodnoj zajednici, i pogotovo ne pravima susjednih država.

Sve veće potrebe za djelotvornom zaštitom okoliša na našoj planeti, uključivši zrak, vodu, tlo, floru i faunu, sve više prerastaju u sasvim određene dužnosti svih država prema općemu međunarodnom pravu. “Kršenje neke obveze ustanovljene po međunarodnom pravu glede zaštite okoliša, povlači međunarodnu odgovornost države; ta odgovornost ima za posljedicu dužnost povrata u prijašnje stanje ili plaćanja odštete.” (Članak 1(1). rezolucije Instituta za međunarodno pravo iz 1997. o odgovornosti u međunarodnom pravu u slučaju štete nanese okolišu.) Te dužnosti u znatnoj mjeri sužavaju punoću teritorijalne suverenosti svih država svijeta.

²*Reports of International Arbitral Awards*, Vol. XII, str. 301.

³*I. C. J. Reports 1949*, str. 22. U nastavku ćemo stranice (i paragrafe) ove i drugih presuda Međunarodnoga suda navoditi u samome tekstu. Godište *I.C.J. Reports* odgovara godini izricanja presude koja se također navodi u tekstu.

Dužnost poštivanja nekih temeljnih prava čovjeka koja su prerasla u imperativne norme općega međunarodnog prava (*jus cogens*), također sužava punoću te vlasti. Ta dužnost ne obuhvaća samo poštivanje prava stranaca i osoba bez državljanstva, nego i prava vlastitih građana. Uz to su brojne države preuzele dalekosežne ugovorne obveze, naročito glede postupka ispitivanja i presuđivanja o tužbama osoba na njihovu području u slučaju kršenja prava čovjeka.

Temeljem ugovora, u najvećoj su mjeri punoću svoje teritorijalne suverenosti suzile države članice Europske unije. One su na zajednička tijela Unije prenijele značajne ovlasti koje tradicionalno spadaju u isključivu nadležnost svake suverene države. U najnovije doba te se ovlasti odnose i na monetarnu suverenost, propise o useljavanju stranaca i dr.

Slično je s državama članicama Sjeveroatlantskog saveza glede njihove obrane.

Država ima pod svojom sudbenošću (jurisdikcijom) sve fizičke i pravne osobe koje se nalaze i koje djeluju na njezinu području. To se odnosi na njezine državljane, na osobe bez državljanstva i, uz neke izuzetke, na strance. Dakle, sve osobe i stvari koje se nalaze ili koje uđu na područje neke države, podvrgavaju se *ipso facto* njezinoj suverenosti. Na području neke države niti jedna druga država ne može vršiti svoju vlast. O tome ćemo raspravljati u produžetku.

Ali opće međunarodno pravo ograničuje državu u vršenju isključive vlasti na svojem području, npr. glede stranih državnih glavara i diplomatskih agenata koji tamo uživaju povlastice i imunitete. Neka slična ograničenja ili izuzeci mogu se predvidjeti i ugovorom.

Uz teritorijalnu, država vrši i tzv. personalnu suverenost (vrhovništvo), ali samo nad svojim državljanima kada se nalaze u drugoj državi. Tu svoju personalnu suverenost nad vlastitim građanima ona smije vršiti bez štete za teritorijalnu suverenost bilo koje druge države. Personalna suverenost tu, dakle, uzmiče pred teritorijalnom.

(b) *Načelo isključivosti*. Na svojem području država vrši vlast uz isključenje vlasti svake druge države. Niti jedna druga država ne smije na državnom području koje nije njezino vršiti čine prisile prema osobama ili stvarima (npr. uhićenja, provođenje istrage, izvršenje sudskih presuda, mjere izvršenja presuda, i sl.), pa čak kad su u pitanju njezini vlastiti državljani. To je i posljedica načela suverene jednakosti svih država.

U presudi *Lotus* iz 1927. Stalni sud međunarodne pravde načelno je istaknuo: "...prvo je i osnovno ograničenje koje međunarodno pravo nameće državi, da — osim ako postoji pravilo koje dopušta suprotno — ona ne smije, ni u kojemu obliku, vršiti vlast na području druge države. U tome smislu sudbenost je svakako teritorijalna; država je ne može vršiti izvan svoga područja, osim na temelju nekoga pravila koje to dopušta, a koje je

izvedeno iz međunarodnog običaja ili iz neke konvencije.” (Serija A, No. 10, str. 18.)

Načelo isključive teritorijalne suverenosti daje pravo svakoj državi da se suprotstavi djelatnostima drugih država na svojem području.

U navedenoj presudi iz 1949. o *Krfskom tjesnacu* Međunarodni sud je osudio kao nedopuštenu intervenciju, nasilnu akciju čišćenja minskog polja i prikupljanja dokaza protiv Albanije koju su britanski brodovi poduzeli u njezinu teritorijalnom moru. To se dogodilo nakon što su britanski ratni brodovi tamo naišli na mine i pretrpjeli ljudske i materijalne gubitke (str. 35).

U presudi iz 1980. o *Diplomatskom i konzularnom osoblju Sjedinjenih Država u Teheranu*, nakon što je izrazio razumijevanje “za frustraciju” te zemlje zbog sudbine svojih građana i unatoč dvjema rezolucijama Vijeća sigurnosti, te rješenju samoga Suda o privremenim mjerama, koje je sve iranska vlast ignorirala, “...Sud ne može propustiti a da ne izrazi svoju zabrinutost zbog američkog upada u Iran...” (str. 43) (koji je tamo doživio neuspjeh).

Ali temeljem ugovora o vojnom savezu (npr., Sjeveroatlantskom paktu), neka država može iz svoje sudbenosti isključiti pripadnike stranih oružanih snaga koje su stacionirane na njezinu području uz njezino odobrenje. I oružane snage Ujedinjenih naroda za održanje mira upućuju se i stacioniraju temeljem dvostranoga ugovora države domaćina i svjetske organizacije. U načelu, kaznenu sudbenost nad njihovim pripadnicima vrši država koja je tamo uputila svoj kontingent.

Napokon, od načela isključivosti teritorijalne suverenosti države može se odstupiti i nekom rezolucijom Vijeća sigurnosti UN, ako je usvojena na temelju Glave VII. Povelje.

Statut Međunarodnog kaznenog tribunala za bivšu Jugoslaviju, koji je Vijeće sigurnosti usvojilo na temelju Glave VII. Povelje, predviđa u članku 29(2). sljedeće: “Države će bez nepotrebnog odgađanja udovoljiti svakom zahtjevu za pomoć ili nalogu izdatom od sudbenog vijeća, uključujući, ali ne ograničujući se na: (a) identifikaciju i utvrđivanje boravišta osoba; (b) uzimanje svjedočenja i pronalaženje dokaza; (c) pribavljanje dokumenata; (d) uhićenje ili zatočenje osoba; (e) premještaj osuđenika ili izručenje Međunarodnom tribunalu”.

Međudržavne služnosti

Pod tim pojmom mogu se podrazumijevati posebna ograničenja teritorijalne suverenosti neke države, predviđena ugovorima. Služnosti su u pravilu uvijek vezane za određeni dio područja neke države, a ne za čitavo državno područje. Nema služnosti koje nisu vezane za teritorij (*in rem*) i

nema ih koje nisu u korist drugih država. One mogu biti u korist neke određene države (druge stranke dvostranog ugovora), ili skupine drugih država, ili u korist svih država. Stoga se i nazivaju “međudržavnim služnostima”.

Služnosti se najčešće sastoje u nečinjenju ili trpljenju nečega na dijelu vlastitog područja. Može se, npr., raditi o dužnosti trpljenja prolaska trupa susjedne ili druge države, o dužnosti neutvrđivanja ili demilitarizacije nekoga graničnog mjesta, o davanju prava susjednoj državi da izgradi željezničku prugu ili cestu preko dijela svoga područja, ili da koristi dio njezine obale, morske luke ili neku rijeku u određene svrhe. Pojedini pisci smatraju da postoje i služnosti na neko činjenje, poput opskrbljivanja vodom ili električnom energijom susjednoga područja druge države.

Ali međunarodna arbitražna i sudska praksa do sada nisu prihvatile argumente nekih parničnih stranaka o postojanju služnosti u međunarodnom pravu.

U parnici o *Obalnom ribolovu na Sjevernom Atlantiku* iz 1910., Stalni arbitražni sud odbacio je tvrdnju Sjedinjenih Država da neka ribolovna prava koja im je Britanija bila podijelila u kanadskim vodama u 1818., čine služnost.⁴

U parnici *Wimbledon* iz 1923., tvrdilo se da pravo prolaska kroz Kiel-ski kanal čini međudržavnu služnost.⁵ Svi suci Stalnog suda međunarodne pravde, osim njemačkog suca Schückinga, to nisu prihvatili (Serija A, No.1, str. 43).

U presudi iz 1960. o *Pravu prolaska kroz indijsko područje*, Međunarodni sud je bio priznao postojanje lokalnog običajnog pravila o prolasku portugalskih civila, civilnih dužnosnika i dobara između negdašnjeg portugalskoga obalnog posjeda Damao i dviju portugalskih enklava unutar indijskog teritorija. Ali je Sud odbio priznati da to isto pravo postoji i glede portugalskih oružanih snaga, naoružanih redarstvenika, oružja i municije. To djelimično pravo prolaska Sud nije okvalificirao služnošću u korist Portugala, a sudac Moreno Quintana u svojem odvojenom mišljenju je to izričito odbio (str. 90).

Većina se modernih pisaca slaže u tome da je institut međudržavnih služnosti, koji vuče korijene iz rimskog privatnog prava, nepotreban u međunarodnom pravu. Ono što neki nazivaju služnostima nije ništa drugo nego ugovorne obveze vezane za dio područja jedne od stranaka, koje te stranke mogu novim zajedničkim sporazumom u svakom kasnijem trenutku mijenjati ili dokidati. Nije ni dokazano da sve te služnosti prelaze putem sukcesije na državu sljednicu, ako dio područja opterećen služnošću pos-

⁴*Cf.*, *Reports of International Arbitral Awards*, vol. XI, str. 167.

⁵Radi se o umjetnom prokopu koji povezuje Sjeverno i Baltičko more preko područja Njemačke, a koji je Versajskim mirovnim ugovorom iz 1919. bio internacionaliziran.

tane njezinim teritorijem (npr., pravo prolaska trupa). Takve ugovorne obveze prelaze na novu državu sljednicu jedino ako su prerasle u novi objektivni režim, npr. poput dužnosti držanja Aalandskih otoka demilitariziranima.

Uz navedeno, neki ugledni pisci opravdano upozoravaju da se izraz “služnosti” u praksi koristi za međusobno različite pojave i da time gubi pravničku specifičnost,⁶ pa time stvara i nepotrebnu konfuziju pojmova. Ne može ga se niti definirati prema kriterijima iz privatnoga prava, koje je usko vezano za ideju vlasništva, a niti primijeniti na jednostavna stanja podjele u vršenju nadležnosti između država.⁷

Državne granice

1. O međudržavnim granicama

Kao što ni područje (teritorij) države ne čini samo površinu njezina kopnenog i morskog prostora, nego zahvaća njihovo podzemlje i zračni prostor, tako ni državna granica nije jednodimenzionalna “crta”. S obzirom da se spušta u dubinu, te razgraničuje zračni prostor između država, ona ima i drugu dimenziju. Ipak se u brojnim međunarodnim instrumentima i u znanstvenim raspravama gotovo redovito spominje “granična crta”, s time da se druga dimenzija te “plohe” podrazumijeva.

Arbitražni tribunal u presudi o *Morskoj granici* (Gvineja Bisao/Senegal) iz 1989. naveo je: “Međunarodna granica jest crta ustanovljena povezivanjem najizbočenijih točaka oblasti prostorne važnosti normi pravnoga porijekla neke države.”⁸

Granica neke države čini “crtu” koja je na kopnu dijeli od područja njoj susjednih država.⁹ Na moru je to vanjska granica teritorijalnog mora dotične države. Ta crta može razgraničiti prostore teritorijalnog mora između dviju susjednih obalnih država, ili je to krajnja granica državnog područja na koju se nadovezuju vanjski morski pojas, epikontinentski ili gospodarski pojas te iste obalne države, ili se na nju nadovezuje prostor otvorenoga mora.

⁶Cf., Rousseau, Charles, *Droit international public*, tom III, Paris 1977., str. 46.

⁷Nguyen Quoc Dinh, *Droit international public*, Patrick Daillier et Alain Pellet, 5e édition, Paris 1994., str. 468.

⁸Cf., *Revue générale de droit international public* 1990., str. 253.

⁹U tome je izuzetak Australija. S obzirom na to da zahvaća čitav kontinent, ona nema kopnenih granica s drugim državama. Jednako je i s otočnim državama, osim ako je neki otok podijeljen na područja dviju ili više država (poput, npr., otoka Haiti ili Borneo).

Crta razgraničenja tih triju pojaseva između susjednih obalnih država, ili crta koja te pojaseve dijeli od otvorenoga mora ili Međunarodne zone morskoga dna i podzemlja, nije državna granica. To stoga što, kako smo naveli, obalna država u tim prostorima ne uživa potpunu suverenost i oni nisu dijelovi njezina državnog područja.

Državne granice često se dijele na “prirodne” i na “umjetne”. Prirodna granica se upire na neki prirodni oblik tla poput rijeke ili planinskog masiva. Ali usvajanje neke prirodne granice u praksi najčešće dovodi do problema. Ako brojna pitanja na koja ćemo ukazati nisu precizno uređena nekim ugovorom, takva prirodna granica može biti uzrokom ozbiljnih budućih sporova. Brojni međudržavni sporovi te vrste bili su riješeni mnogo godina nakon usvajanja takve granice nekom međunarodnom sudskom ili arbitražnom presudom. Tim presudama su te crte bile konačno utvrđene.

Najprije o tzv. graničnim rijekama. Ako neka neplovna rijeka dijeli područja dviju država, njihova granica po pravilu slijedi crtu sredine između obala te rijeke. Ako takva rijeka ima više rukavaca (kanala), najčešće se usvaja crta sredine glavnoga rukavca.

Kod plovnih rijeka za graničnu crtu može se usvojiti *thalweg*. To je crta koja neprekinuto spaja najdublje točke u koritu te rijeke, odnosno u koritu njezina glavnog plovnog rukavca. *Thalweg* omogućuje objema plovničkim državama plovidbu na rijeci. Kod niskoga vodostaja, kad se na rijeci pojavljuju brojne ade (riječni otoci), *thalweg* ima tu prednost što se uvijek zna koji od tih privremenih otočića pripada kojoj od susjednih država.

U 1972. godini bio je izbio incident koji je prerastao u ozbiljan oružani sukob između bivšega Sovjetskog Saveza i Kine na graničnoj rijeci Usuri na azijskom Dalekom istoku, i to upravo stoga što su obje države htjele zauzeti te ade.

Ako granična rijeka mijenja svoj tok postupno, time što se jedna od njezinih obala djelomično potapa, a njoj se suprotna obala riječnim nanosima širi, i ako se ugovorom drukčije ne odredi, državna granica se pomiče s crtom sredine ili s *thalwegom* njezina glavnoga rukavca. Ali, napusti li takva rijeka naglo prijašnje korito i stvori novo, granica ostaje tamo gdje je bila, osim ako se ugovorom unaprijed ili naknadno ne odredi drukčije.

Kad pri ušću u more granična rijeka čini estuarij (deltu), granična crta se određuje prema pravilima koja važe za morske zaljeve.

Izuzetan je slučaj da granična crta slijedi jednu od obala granične rijeke, time da čitav riječni prostor čini područje susjedne države. To je bio slučaj na iranskoj obali granične rijeke Šat-el-Arab s Irakom. Po Ugovoru o granicama i Protokolu iz 1937. između Irana i Iraka, granica Irana je završavala na obalnoj crti niske vode te rijeke. Novim ugovorom između dviju država iz 1975. o međunarodnim granicama i dobrom susjedstvu, obostrano je kao nova granica bila prihvaćena crta *thalweg* na glavnome

rukavcu te rijeke. Ali nakon što je u Iranu bio zbačen šah Reza Pahlavi, koji je bio ishodio taj povoljan ugovor za Iran, Irak je tu novu granicu pokušao osporiti. Zbog toga je u 1980. bio izbio iračko-iranski rat. Ipak, nakon prestanka toga rata u 1988., irački je predsjednik Sadam Husein u kolovozu 1990. prihvatio i potvrdio granicu iz 1975.

Izgrade li dvije susjedne države preko granične rijeke most, one svoju granicu najčešće određuju na sredini toga mosta, nezavisno od granice na samoj rijeci.

U granična jezera koja razdvajaju dvije (ili tri) susjedne države spada i Kaspijsko jezero, koje neki nazivaju morem. U pravnom smislu ono je jezero stoga što nije u plovnoj vezi s ostalim morima i oceanima. Gotovo bez izuzetka, sve "pobrežne" države na graničnim jezerima ugovaraju graničnu crtu kojom dijele čitav njegov prostor, počev od svojih kopnenih granica na obali jezera. Takva granična crta može, ali ne mora, slijediti crtu sredine, računajući od obale svake od tih država.

Osobito je važno precizno utvrditi graničnu crtu u ugovoru kad su dvije susjedne države odijeljene planinskim masivom ili lancem planina. Ta crta može povezivati vrhove planina, ili slijediti njihove grebene. Ali umjesto toga, ona se može zacrtati tako da slijedi glavno ili lokalno razvođe (vodomeđu). Granica se tada povlači na način da odjeljuje slivove svih rijeka, rječica i potoka koji se ulijevaju u dvije veće rijeke ili u dva mora. Takva granica ponekad bolje služi potrebama lokalnog stanovništva u graničnom prostoru od granice koja bi slijedila vrhove planina ili grebene.

Čini se da su otomanske vlasti odljelile historijsku Hercegovinu od Bosanskog pašaluka vodomeđom između rijeka jadranskoga i crnomorskog sliva.

Iz toga proizlazi da je naročito važno da se tzv. prirodne granice posebno utvrde i opišu u ugovoru o razgraničenju, te u zemljovidu velikih razmjera kao dijelu takvoga ugovora.

Umjetne granice povlačile su se u doba kolonijalizma i u kasnijim razdobljima, na neistraženima i slabo naseljenim pustinjama ili drugim područjima. Umjetna granica je imaginarna geometrijska ravna crta koja slijedi neki geografski meridijan ili paralelu, ili je to dugačka ravna crta povučena na drugi način. I takvu je granicu nužno naknadno obilježiti na terenu, osobito ako se granično područje naknadno naseli i ako na njemu niknu gradovi i druga naselja.

Takva je najvećim dijelom granica Kanade sa Sjedinjenim Državama i s njihovom saveznom državom Aljaskom. U Africi su to, između ostaloga, granice najstarije države svijeta Egipta s Libijom i Sudanom, potom granice Mauritanije s Malijem, jugozapadna granica Alžira, te granice između nekih država južno od Sahare. Makar se ne radi o međudržavnim granicama, i lokalne crte razgraničenja između brojnih država Sjedinjenih Država i Australije, te između kanadskih provincija, također slijede takve crte.

Naprotiv, granice određene meridijanima i paralelama ne nalazimo u Europi, Aziji i u Južnoj Americi.

I, napokon, moguće je da granica između dviju država nije utvrđena nikakvim pisanim ugovornim tekstom ili međunarodnom sudskom ili arbitražnom presudom. Neke su granice nastale običajnim putem, na temelju dugotrajne prakse, i njih ne osporava niti jedna od susjednih država. Ali se većina i takvih običajnih granica u neko kasnije vrijeme potvrđuje i precizira u ugovoru.

2. Načelo *uti possidetis*.¹⁰

Na slučajeve teritorijalnih promjena koji stvaraju stanja sukcesije država, primjenjuje se načelo *uti possidetis*. To znači da ako nema drukčijeg sporazuma između novih država sljednica, između tih teritorijalnih cjelina koje su stekle neovisnost, crta razgraničenja unutar države prethodnice koja je bila na snazi na datum sukcesije država postaje njihova državna granica po međunarodnom pravu. Isto se načelo primjenjuje i na vanjsku državnu granicu nove države sljednice s područjem susjedne već postojeće države, kakva je postojala istoga datuma. Načelo *uti possidetis* može potom poslužiti kao osnova za rješavanje svih mogućih sporova o razgraničenju, pogotovo glede kopnenih granica novih država.

To načelo prvotno je bilo nastalo u rimskom pravu u drugom kontekstu.¹¹ Ono znači stanje posjeda kakvo je faktički postojalo u nekom trenutku. Najprije su ga prihvatile emancipirane španjolske kolonije Južne, te potom Srednje Amerike. Mnoga od područja tih novih država bila su početkom 19. stoljeća još neistražena. Prijetila je opasnost da ih europske kolonijalne sile putem okupacije prisvoje kao ničije područje (*terra nullius*). Da bi to izbjegle, nove su države u Južnoj Americi u ustavnim aktima i ugovorima potvrdile svoje granice prema razgraničenjima koja je prije izvršilo španjolsko kolonijalno carstvo između svojih upravnih jedinica: vicekraljevina, provincija i biskupija (koje su postale nove države), a koje su važile u trenutku stjecanja njihove neovisnosti, najčešće u 1810. Na isti način i nove države Srednje Amerike prihvatile su načelo *uti possidetis* iz 1821.

I pri rješavanju kasnijih sporova o granicama, države stranke su u kompromisima nalagale arbitrima da njihov spor riješe na temelju toga načela. Tako je arbitražnom presudom od 9. srpnja 1909. utvrđena sporna

¹⁰Vidi: Crnić-Grotić, V., "Načelo *uti possidetis* u međunarodnom pravu", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 1995., vol. 16, str. 295-308.

¹¹To su početne riječi uzete iz interdikta kojim je praetor zaštićivao posjed zemljišta protiv nedozvoljenog smetanja. Cf., Vladimir Ibler: *Rječnik međunarodnog javnog prava*, II izd., Zagreb, 1987., str. 312-313.

granica između Bolivije i Perua prema načelu *uti possidetis* iz 1810.¹² Jednako je bilo u presudi od 24. ožujka 1922. u sporu o granicama između Kolumbije i Venezuele.¹³ Arbitražna presuda od 23. siječnja 1933. utvrdila je na temelju načela *uti possidetis* iz 1821. spornu granicu između Gvatemale i Hondurasa. Ali su u toj parnici stranke ovlastile arbitražni tribunal, u slučaju da ustanovi da je neka od stranaka efektivno vršila vlast preko te crte, da drugoj stranci dosudi pravičnu nadoknadu u teritorijima ili na drugi način. Dakle, u toj parnici načelo efektivnosti imalo je u najmanju ruku jednak značaj kao i načelo *uti possidetis*.¹⁴

I emancipirane kolonije u Africi usvojile su nakon Drugoga svjetskog rata sasvim isto načelo. Rezolucija usvojena na prvom zasjedanju Konferencije afričkih šefova država i vlada u Kairu (AGH/Res.16(I)) navodi: “Sve države članice (Organizacije afričkog jedinstva) svečano se obvezuju na poštivanje postojećih granica u trenutku stjecanja neovisnosti”.¹⁵

Vijeće Međunarodnog suda u Haagu riješilo je presudom iz 1986. spor o granicama između Burkine Faso i Malija prema graničnoj crti tih dviju država kakva je postojala u trenutku stjecanja njihove neovisnosti u 1960. godini. Ta je presuda proglasila načelo *uti possidetis* načelom općega međunarodnog prava, te izrazom dužnosti poštivanja prijašnjih granica u slučaju sukcesije država (str. 566, §24). Po mišljenju Vijeća Suda ono je “opće načelo, logički povezano s fenomenom stjecanja neovisnosti ma gdje do njega došlo. Njegov očit cilj jest izbjeći opasnost da se neovisnost i stabilnost novih država ugroze bratoubilačkim ratovima koji mogu proizići iz sporova o granicama nakon povlačenja države upraviteljice” (str. 565, §20).

Načelo *uti possidetis* nema domašaj imperativne norme općega međunarodnog prava (*jus cogens*). Nove susjedne države koje proiziđu iz dekolonizacije ili iz raspada države prethodnice (poput država sljednica bivše SFRJ) mogu određivati granice kakve god žele, pod uvjetom da o tome postignu obostran i slobodan sporazum. Ali se to načelo nameće uvijek kao obvezatno ako se ne postigne suprotan sporazum. Dovoljno je da neka od tih država otkloni zahtjev njoj susjedne države za promjenom bivših unutarnjih ili međunarodnih granica, pa da to načelo postane primjenljivo.

¹²*Cf.*, *Reports of International Arbitral Awards*, vol. XI, str. 139ff.

¹³*Ibid.*, vol. I, str. 223ff, a posebno str. 228, 278.

¹⁴*Ibid.*, vol. II, str. 1311ff. Vidi prikaz određenja granica u pojedinim spornim sektorima razgraničenja iz ove presude, V. Đ. Degan, *L'équité et le droit international*, La Haye, 1970., str. 138-141.

¹⁵*Cf.*, Boutros Boutros-Ghali, “The Addis Ababa Charter”, *International Conciliation*, No. 546, January 1964., str. 29-30; V. Đ. Degan, “The O.A.U. Charter and the Settlement of Territorial Disputes”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo* 1970., br. 2-3, (Beograd), str. 284-291.

Vijeće Međunarodnog suda u presudi iz 1986. dalo je načelu *uti possidetis* na određeni datum prvenstvo čak i u odnosu na efektivnost u prethodnom vršenju vlasti kao mogućoj osnovi suverenosti (str. 566, §23), pa i u odnosu na načelo samoodređenja naroda (str. 567, §25).

U tome sadržaju to je načelo potvrdila i Arbitražna komisija Konference o Jugoslaviji, i to kao obvezatnu osnovu za rješavanje svih teritorijalnih sporova do kojih može doći između država sljednica raspadnute SFRJ. Na pitanje Srbije: "Jesu li interno zacrtane demarkacione linije između Hrvatske i Srbije, i između Srbije i Bosne i Hercegovine, granice u smislu međunarodnog javnog prava", Komisija je u Mišljenju br. 3 od 11. siječnja 1992. taj problem konačno razriješila u četiri točke:

Prvo — Vanjske granice će se morati poštivati u svim slučajevima u skladu s načelom iz Povelje Ujedinjenih naroda, Deklaracijom o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda (rezolucija 2625 (XXV) Opće skupštine Ujedinjenih naroda) i Helsinškim završnim aktom, i kojim se inspirira članak 11. Bečke konvencije od 23. kolovoza 1978. o sukcesiji država glede ugovora.¹⁶

Drugo — Demarkacije između Hrvatske i Srbije ili između ove zadnje i Bosne i Hercegovine, ili moguće između ostalih susjednih nezavisnih država, mogu se jedino mijenjati slobodnim i zajedničkim sporazumom.

Treće — U nedostatku tako postignutog sporazuma, prijašnja razgraničenja dobivaju svojstvo granica zaštićenih međunarodnim pravom. To je zaključak kojemu vodi načelo poštivanja teritorijalnog *statusa quo*, a naročito načela *uti possidetis juris* koje je, makar je najprije bilo prizivano u rješavanju problema dekolonizacije u Americi i u Africi, danas postalo načelom opće naravi, kao što je to izrekao Međunarodni sud (parnica o *Graničnom sporu*, Burkina Faso — Republika Mali, presuda od 22. prosinca 1986)...

Četvrto — Nikakva promjena postojećih granica i crta razgraničenja postignuta silom ne može proizvesti pravne učinke, u skladu s dobro utvrđenim načelom međunarodnog prava posebno obznanjenim u Deklaraciji o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda (rezolucija 2625 (XXV) Opće skupštine) i s Helsinškim završnim aktom..."

¹⁶To načelo, dakle, također obvezuje Italiju, Austriju, Mađarsku, Rumunjsku, Bugarsku, Grčku i Albaniju, da poštuju granice kakve su postojale u trenutku raspada Jugoslavije u odnosu na Sloveniju, Hrvatsku, Saveznu Republiku Jugoslaviju ili Makedoniju. Italiju prema toj osnovi obvezuje kopnena granica i morska granica u Tršćanskom zaljevu iz Osimskog ugovora iz 1975., kao i crta razgraničenja epikontinentnog pojasa uzduž Jadranskog mora s Hrvatskom i s Crnom Gorom, koja je utvrđena Sporazumom s bivšom SFRJ iz 1968.

Navedena se pravila *mutatis mutandis* odnose i na granice država sljed-nica bivšega Sovjetskog Saveza i Češko-Slovačke, te u drugim sličnim slu-čajevima sukcesije država.

Dva vijeća Međunarodnoga suda pridala su stanovita obilježja načelu *uti possidetis*, koja ipak nisu od presudnog značaja u njegovoj praktičnoj primjeni. U spomenutoj presudi iz 1986. (Burkina Faso/Mali), osobito glede “kritičnoga datuma”, bilo je izrečeno sljedeće: “...Međunarodno pravo — i stoga načelo *uti possidetis* — primjenjuje se na novu državu (kao državu) ne s retroaktivnim učinkom, nego neposredno i od toga trenutka ubuduće. Ono se primjenjuje na državu *kakva jest*, tj. ono “fotografira” teritorijalno stanje kakvo je tada bilo. Načelo *uti possidetis* zaleđuje teritorijalni naslov; ono zaustavlja sat, ali ga ne vraća unazad... Francusko unutarnje pravo (pogotovo ono koje je Francuska propisala za svoje kolonije i prekomorske teritorije) može biti od značaja, ali ne samo po sebi... nego tek kao činjenični element između ostalih, ili kao dokazno sredstvo za ono što se nazivalo “kolonijalnim naslijedom”, tj. kao “fotografija područja” na kritični datum” (str. 568, §30).

Taj iskaz je na neki način dopunjen navodom iz presude Vijeća Suda iz 1992. u *Sporu o kopnenoj, otočnoj i morskoj granici* (El Salvador/Hon-duras): “...kada se radi o načelu *uti possidetis*, *jus* u pitanju nije međuna-rodno pravo, nego ustavno ili upravno pravo suverena prije stjecanja neo-visnosti, u ovome slučaju španjolsko kolonijalno pravo, i savršeno je mo-guće da to pravo ne pruža jasan i konačan odgovor o tome kome su pripadala udaljena područja ili ona slabo naseljena, od vrlo maloga gospo-darskog značaja...” (str. 559, §333).

Ti navodi su od značaja jer dokazuju da historijski argumenti o pri-padnosti nekoga područja nisu odlučujući sami po sebi. Nije važno koliko je dugo vremena u prošlosti neka vlast upravljala spornim područjem, nego kome je ono pripadalo na “kritični datum”, tj. u trenutku stjecanja neovi-snosti neke nove države (na datum sukcesije država).

*

U primjeni načela *uti possidetis* postoji izvjesna hijerarhija akata i či-njenica države prethodnice, važnih pri kopnenom i pri morskom razgrani-čenju, koja se može izvesti iz spomenutih presuda dvaju vijeća Međuna-rodnog suda.

1. Najvažniji su akti prijašnje središnje (kolonijalne ili federalne) vlasti o razgraničenju između teritorijalnih cjelina, koji su bili na snazi na datum sukcesije, tj. u trenutku kada su te cjeline postale neovisne države. Ukoli-ko je u prošlosti bilo više takvih akata, odlučujući je posljednji ako je derogirao prethodne. Osim toga, akt prijašnje najviše državne vlasti na snazi na datum sukcesije država (u slučaju razgraničenja država Južne i

Srednje Amerike to su bili španjolski kraljevski akti, a u moderno doba akt savezne zakonodavne vlasti) u načelu ima prvenstvo prema aktima središnje izvršne, vojne ili druge vlasti.

Ako neki od tih akata opisuje graničnu crtu s geografskim koordinatama, i ako je uz njega priložen zemljovid velikih razmjera, tada spora o granicama ne bi trebalo biti. Naravno, takvi akti su rijetki, a moguć je spor i o njihovu tumačenju.

2. Tek u nedostatku akata središnje vlasti vodi se računa o mogućim sporazumima organa dviju negdašnjih teritorijalnih cjelina (npr. federalnih jedinica) o uzajamnom razgraničenju. I tu bi sporazumi potvrđeni od njihovih zakonodavnih tijela imali jaču snagu od onih koje su sklopili izvršni ili drugi organi tih cjelina.

3. U nedostatku i takvih sporazuma, tek na trećem mjestu valja utvrditi kuda je zaista tekla granica na datum sukcesije država na temelju jednostranih očitovanja volje neke od strana, ali opet pod uvjetom da ima dokaza o tome da ih je suprotna strana bilo izričito prihvatila, ili da im se makar nije djelotvorno suprotstavljala (*tacitus consensus*). I tu se, dakle, traži postojanje makar prešutnoga sporazuma koji je mogao nastati i na lokalnoj razini očitovanja vlasti. Stoga jednostrano očitovanje vlasti neke od država bez toga elementa izričitog ili prešutnog pristanka od druge strane, samo za sebe je pravno irelevantno.

Stranka koja se poziva na sporazum takve naravi nosi teret dokazivanja o izričitoj ili o prešutnoj pristanku suprotne strane na njega. Suprotna strana može takve dokaze o postojanju sporazuma pobijati, i to bilo svojim prijašnjim odbacivanjima ili formalnim protestima na tako očitovanu vlast, ili dokazima o efektivnom vršenju svoje vlasti na istome području. Tu mogu biti relevantni akti i ponašanje negdašnjih lokalnih izvršnih, redarstvenih i drugih organa, ali je bitno da su ih vršili ovlašteni službeni organi u okviru svojih nadležnosti.

Ako se dokazi sukobljuju, ili ako ima dokaza da su obje strane vršile na istome prostoru vlast (što je u praksi izuzetno rijetko), tada to sporno područje treba izdvojiti iz onih o kojima je već postignut sporazum o razgraničenju. Potom se stranke mogu sporazumjeti da to sporno područje međusobno pravično podijele, ili da svoj spor povjere na konačnu odluku nekom međunarodnom arbitražnom ili sudskom tijelu.

Iz gornjega proizlazi da jednostrani akti vlasti neke države u spornom području sami po sebi ne čine valjan naslov suverenosti nad tim područjem. Valjan naslov je jedino prešutni sporazum, ako odnosna strana može dokazati makar pasivnost druge strane u odnosu prema njezinu očitovanju vlasti. U svim drugim slučajevima jednostrani akti mogu biti argumenti za pobijanje postojanja prešutnog sporazuma koji bi im bio suprotan.

Tu valja navesti nešto i o zemljovidima kao dokaznom sredstvu u sporovima o razgraničenjima. U mnogim sporovima o kopnenim i morskim

granicama stranke su nepristranom tijelu predočavale različite zemljovide iz vremena prije stjecanja neovisnosti, bilo one izdate od državne vlasti ili atlase i karte privatnih izdavača. Crte razgraničenja i toponimi u mnogim od tih karata nejasno su obilježeni, ili se uzajamno sukobljuju. Pismeni i usmeni sudski postupak ponekad se veoma odugovlače podastiranjem tih karata i dokazivanjem granica tim putem.

Na temelju prijašnje obilate međunarodne prakse, navedena presuda Vijeća Međunarodnog suda u sporu Burkina Faso/Mali iz 1986. propisala je u tome pogledu precizno načelo općenitije naravi: "...pravna vrijednost karata ostaje ograničena na dokaz koji može poduprijeti zaključak do koga je sud došao drugim sredstvima neovisno o zemljovidu. Stoga, osim u slučaju kada spadaju u kategoriju fizičkog izraza volje države,¹⁷ karte same po sebi ne mogu biti dokazom granica, jer bi u takvom slučaju one činile neoborivu presumpciju, zapravo isto što i pravni naslov (što one nikako nisu, naša primjedba). One imaju jedinu vrijednost dokaza pomoćnog ili potvrdnog značaja, što također isključuje mogućnost da im se pridaje značaj veći od presumpcije *jus tantum* ili oborive presumpcije s učinkom da preokrene teret dokazivanja." (str. 583, §56).

Sve što je Vijeće Suda navelo o zemljovidima čini se da je *mutatis mutandis* primjenljivo i na granice katastarskih općina koje se mogu uzeti kao supsidijarni kriterij u utvrđivanju stvarnih kopnenih granica. Te granice imaju neospornu praktičnu vrijednost jer su najpreciznije, ali ništa više od toga. U najvećem broju slučajeva te će se granice poklapati s granicama stvarnog vršenja vlasti službenih organa jedne ili druge države na nekome području. Kad, međutim, postaje jasno da je jedna od strana jednostrano proširila granice neke svoje katastarske općine, a da se prijašnji akti o razgraničenju ili stvarno vršenje vlasti ne poklapaju s tim granicama, tada one imaju istu vrijednost kao i zemljovidi. One prebacuju teret dokazivanja na stranu koja tvrdi suprotno, ali ne čine same po sebi pravni naslov suverenosti nad dotičnim područjem.

*

Bilo je pokušaja dokazivanja kako je načelo *uti possidetis* neprimjenljivo pri određivanju morskih granica između novih obalnih država. To nije točno. Ako je središnja vlast države prethodnice sklopila sporazume o razgraničenju morskih prostora sa susjednom državom, ti sporazumi ostaju

¹⁷Vijeće Suda to je obrazložilo na drugom mjestu u toj presudi: "...To je na primjer slučaj kad su karte priložene uz službeni tekst kojemu su sastavni dio. Osim u tim jasno određenim slučajevima, karte su tek vanjski elementi dokaza, više ili manje pouzdani, više ili manje sumnjivi, kojima se može pribjeći uz neke druge elemente dokaza, da bi se u slučaju potrebe ustanovile ili rekonstruirale stvarne činjenice" (str. 582, §54).

na snazi i obvezuju, kako obalnu državu sljednicu tako i tu treću državu stranku tih sporazuma.

Svojom presudom od 31. srpnja 1989. Arbitražni tribunal odbacio je takve navode Gvineje Bisao. On je proglasio ugovor o morskoj granici, sklopljen razmjenom pisama od 26. travnja 1960. između Portugala i Francuske, obvezujućim za Gvineju Bisao i za Senegal, i to iz slijedećih razloga: "...Razgraničenje oblasti prostorne vlasti država može se odnositi na kopnenu površinu, na riječne tokove, na vode jezera, na more, morsko podzemlje ili na zračni prostor. U svim slučajevima cilj ugovora je isti: na stabilan i stalan način odrediti oblast važnosti pravnih normi države u prostoru. S pravnoga gledišta nema nikakva razloga odrediti različite režime prema materijalnom elementu tamo gdje je granica utvrđena."¹⁸

Po toj su osnovi Slovenija i Hrvatska naslijedile granicu teritorijalnog mora s Italijom u Tršćanskom zaljevu, utvrđenu Osimskim ugovorom od 10. studenoga 1975. između bivše SFRJ i Italije. Po istoj toj osnovi Sporazumom između Italije i bivše SFRJ od 8. siječnja 1968. povučena je granica epikontinentskog pojasa uzduž Jadranskog mora, koja je danas granica toga pojasa Hrvatske i SR Jugoslavije (Crne Gore) s Italijom.

Ali je točno da svaka država za svoje središnje organe rezervira sva prava i nadležnosti glede vršenja vlasti na čitavu svom morskom državnom prostoru. U praksi nisu poznati akti razgraničenja morskih prostora između obalnih federalnih jedinica i drugih teritorijalnih cjelina na moru. Stoga samo iz razloga nepostojanja takvih akata države prethodnice načelo *uti possidetis* ostaje bez primjene u razgraničenju morskih prostora između novih država sljednica.

Tako se morski prostori između Hrvatske i Slovenije, te između Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije moraju sporazumno razgraničiti primjenom pravila općega međunarodnog prava glede razgraničenja teritorijalnog mora, epikontinentskog i gospodarskog pojasa. Ali je načelo *uti possidetis* savršeno primjenljivo pri utvrđivanju točke na kojoj njihove kopnene granice izbijaju na morsku obalu, od koje polazi granica odgovarajućih morskih prostora koju treba utvrditi.

3. Postupak utvrđivanja granica

U presudi iz 1962. o *Hramu Préah Vihéar* (Kambodža/Tajland), Međunarodni sud je istaknuo: "Općenito uzevši, kad dvije države ustanovljuju između sebe granicu, jedan od njihovih glavnih ciljeva jest postizanje stabilnog i konačnog rješenja" (str. 34). Stoga ugovori o granicama imaju po-

¹⁸Cf., *Revue générale de droit international public* 1990, No. 1, str. 204-275, na str. 253, §63.

sebno mjesto među svim ostalim međudržavnim ugovorima (v. dalje). Postupak utvrđivanja granica sastoji se od više faza.

Prva se faza sastoji u nastojanju postizanja ugovora o granicama. Radi se o političko-pravnoj operaciji. Ako stranke nisu u stanju same postići sporazum, one mogu povjeriti nekom međunarodnom arbitražnom ili sudskom tijelu zadaću da svojom obvezujućom presudom zacrtava bilo čitavu granicu, ili samo njezine sporne dijelove.

Druga faza sastoji se od demarkacije (zacrtavanja) granice na terenu. Taj se posao može povjeriti paritetnoj komisiji stručnjaka (pravnik, geodeta, geografa i dr.). Ta se komisija može ovlastiti na mala odstupanja od ugovorene crte, kako bi bolje postavila granicu na terenu (da bi se, npr., izbjeglo da ona prolazi kroz neku kuću ili da bez potrebe podijeli nečiji posjed).

U praksi se ponekad pokazuje da prvotni ugovor o granicama nije dovoljan i da granicu treba preciznije odrediti dopunskim sporazumom i na karti velikih razmjera.

Između te dvije faze može proteći mnogo vremena. Tako je francusko-španjolski ugovor o granicama bio postignut 1659., ali je njezin konačan pravac bio usuglašen tek Ugovorom iz Bayonnea u 1868. godini.

Nakon što se granica privremeno obilježi na terenu, pristupa se završnoj fazi podizanja trajnih graničnih stupova. Stupovi se mogu obilježiti brojevima, time da se održavanje onih s neparnim brojevima povjeri jednoj od susjednih država, a onih s parnim brojevima drugoj.

Ako ne slijedi neki vodeni tok, granica na kopnu zapravo je ravna crta izlomljena graničnim stupovima.

*

Hrvatska, Slovenija, Makedonija i Bosna i Hercegovina proglasile su svoju neovisnost u okviru svojih dotadašnjih republičkih, odnosno državnih granica prema trećim zemljama.¹⁹ Te su svoje granice sve one potom još u dva navrata potvrdile kao konačne. Bilo je to pri podnošenju njihovih molbi za priznanje od država članica Europske zajednice. Sve su one pri-

¹⁹Točka IV. Ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske što ju je hrvatski Sabor usvojio 25. lipnja 1991., navodi: "Državne granice Republike Hrvatske su međunarodno priznate državne granice dosadašnje SFRJ u dijelu u kojem se odnose na Republiku Hrvatsku, te granice između Republike Hrvatske i Republike Slovenije, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore u okviru dosadašnje SFRJ." Cf., dr. Milardović, Anđelko, *Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske*, Zagreb, 1992., str. 87. Isto je tako Arbitražna komisija Konferencije o Jugoslaviji u Mišljenju br. 7. od 11. siječnja 1992. potvrdila činjenicu da su granice Slovenije utvrđene člankom 2, točka 2 c) njezine Osnovne ustavne povelje od 25. lipnja 1991., i to bez promjene u odnosu prema postojećim granicama.

hvatile uvjete iz Deklaracije o 'Smjernicama za priznanje novih država u Istočnoj Evropi i u Sovjetskom Savezu' od 16. prosinca 1991. Među tim uvjetima bio je i onaj da će "poštivati nepovredivost svih granica, koje se mogu mijenjati jedino mirnim putem i zajedničkim sporazumom".²⁰

Slične obveze uključene su i u Helsinški završni akt iz 1975., koji su one također prihvatile. Tu se radi napose o poštivanju teritorijalne cjelovitosti drugih država sudionica, i o nepovredivosti njihovih granica (v. *supra*, §32 pod (1)).

Makar se nije odrekla zahtjeva za kontinuitetom s bivšom SFRJ (koji joj međunarodno nije priznat), Savezna Republika Jugoslavija je u Deklaraciji od 27. travnja 1992. istaknula kako "nema teritorijalnih aspiracija protiv bilo koga u svome susjedstvu". To znači da je i ona prihvatila kao konačne svoje granice u negdašnjim granicama Crne Gore i Srbije (uključivši granice autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova). Te granice nisu dovedene u pitanje niti sporazumima i izjavama o normalizaciji odnosa s Makedonijom, Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom.

Moglo bi se općenito zaključiti da sve te države nemaju teritorijalnih zahtjeva prema susjednim državama i da su sve one (uključivši i SRJ) prihvatile načelo *uti possidetis* koje, osim u slučaju suprotnog sporazuma, djeluje neovisno o njihovoj privoli.

Ako neka od tih država traži preko toga manje teritorijalne ustupke na račun njoj susjedne države (npr., zahtjev SRJ za rtom Oštri na Prevlaci), i ako nije spremna ponuditi odgovarajuće teritorijalne kompenzacije, jedini je put konačnoga rješenja tih sporova (kao i onih o morskim granicama) arbitraža ili međunarodni sudski postupak.

4. Pravni domašaj ugovora o granicama

Neke konvencije o kodifikaciji međunarodnog prava pridaju ugovorima o granicama posebno mjesto u odnosu prema svim drugim ugovorima. Člancima 11. i 12. Bečke konvencije o sukcesiji država glede ugovora iz 1978. potvrđeno je pravilo pozitivnoga međunarodnog prava da sukcesija država kao takva ne utječe na granicu ustanovljenu ugovorom, na obveze i prava ustanovljena ugovorom, koja se odnose na režim granica, kao i na druge teritorijalne režime.

Načelo nepovredivosti postojećih granica država, kao jedna od osnova međunarodnog mira i sigurnosti u svijetu, potvrđeno je i člankom 62(2) Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. Taj propis isključuje pozivanje neke stranke na bitnu promjenu okolnosti kao na uzrok prestanka ili suspenzije ugovora, "ako se ugovorom ustanovljuje granica".

²⁰ Cf., *International Legal Materials* 1992, No. 6, str. 1487.

Napokon, i jedno od temeljnih pravila općega međunarodnog prava koje je rezultiralo iz članka 2(4). Povelje UN, i koje je danas imperativna norma općega međunarodnog prava (*jus cogens*), zabranjuje svaku prijetnju silom ili upotrebu sile protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti bilo koje države. Ali samo to načelo ne garantira postojeće granice svih država u svijetu.

Za odnos ugovora kojim se utvrđuju granice i samih granica utvrđenih ugovorom, vrlo je važan iskaz iz presude Međunarodnog suda iz 1994. o *Teritorijalnom sporu* (Libija/Čad). Radilo se o ugovoru prvotno sklopljenom 1955. godine na rok od dvadeset godina između Libije i Francuske. Čad je potom stekao neovisnost 1960., kad je taj ugovor bio na snazi. Ali tu granicu nakon toga nije osporavao Čad, nego Libija.

Sud je zaključio da je, premda sklopljenim na određeno vrijeme, tim ugovorom ustanovljena stalna granica i da ta granica potom ima vlastitu sudbinu neovisno o ugovoru iz 1955. "...Jedanput ugovorena, granica ostaje, jer bi svaki drugi pristup lišio učinka temeljno načelo stabilnosti granica..." (str. 37, §72). Po mišljenju Suda to ne znači da zajedničkim sporazumom dvije države ne mogu promijeniti svoju granicu. "...Naravno, takav rezultat se može postići uzajamnim pristankom, ali kad je neka granica bila predmetom sporazuma, njezino dalje postojanje ne ovisi o opstanku sporazuma kojim je ta granica ugovorena" (str. 37, §73). Dakle, za svaku promjenu granica treba novi sporazum, i ona se ne može ishoditi osporavanjem postojećega, pa čak ako je naknadno istekao.

Vladimir Đuro Degan

TERRITORIAL SOVEREIGNTY OF STATES

Summary

Different parts of State territory on land, sea and in the airspace are explained first. The concept of territorial sovereignty is envisaged through principles of its all-inclusiveness and its exclusivity, subject to many exceptions and restrictions imposed either by rules of general international law or by specific treaty obligations that can be assumed by a State.

The concept of State servitudes was not assimilated in the practice of international courts and tribunals. Besides, it can be the cause of some misconceptions and confusion in public international law.

Within the explanation of territorial boundaries are discussed the so-called natural boundaries such as boundary rivers and lakes and mountain boundaries, as well as the artificial boundaries. Follow explanation of the principle of *uti possidetis*, of procedures of fixing boundaries and of special legal scope of boundary treaties in international law.